

УДК 398.33:2-545(477)"18/20"
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2021.02.327>

ЗВИЧАЄВО-ОБРЯДОВЕ ВИКОРИСТАННЯ ДЕЯКИХ ПОБУТОВИХ ПРЕДМЕТІВ І РИТУАЛЬНИХ СТРАВ У КАЛЕНДАРНІЙ ОБРЯДОВІСТІ УКРАЇНЦІВ: МАНТИЧНО-МАГІЧНИЙ АСПЕКТ

Олена СЕРЕБРЯКОВА
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1039-2920>
кандидатка історичних наук, наукова співробітниця,
Інститут народознавства НАН України,
відділ етнології сучасності,
проспект Свободи, 15, 79000, Львів, Україна,
e-mail: o-sereb@ukr.net

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що досі немає спеціальної розвідки про особливості побутування мантично-магічних практик у різних регіонах України впродовж року. Тому у запропонованій публікації авторка ставить перед собою *мету* комплексно висвітлити пласт звичаєво-обрядових і світоглядних явищ, пов'язаних із ворожіннями про господарський добробут, сприятливі дні для оранки, погоду, одруження, здоров'я членів родини тощо.

Об'єктом дослідження є традиційний світогляд і звичаєво-обрядова культура жителів різних регіонів України, а *предметом* — календарні мантично-магічні дії з різними ритуальними атрибутами. *Джерельною основою* статті є матеріали польових досліджень, краєзнавчі розвідки, праці кінця XIX — поч. XXI ст. *Методологія* розвідки ґрунтується на загальнонаукових методологічних принципах та основних вимогах, які ставляться щодо праць історико-етнологічного спрямування. Проаналізовано мантично-магічні традиції, пов'язані з господарським добробутом, здоров'ям членів родини та ін. Розкрито їх функційність, семантику, акціональний, атрибутивний, вербальний рівні, функційне призначення, символіку та магічні властивості ритуальних атрибутів, видозміни та ступінь збереження досліджуваних явищ у сучасну пору. З'ясовано, що розглянуті варіанти календарної ворожби українців мають своєрідні риси та містять залишки архаїчних явищ.

Ключові слова: ворожба (ворожіння, дивінації, мантичні, магічні дії/практики/звичаї), календарні свята, українці, вуглини, кутя, хліб, попіл, врожай.

Olena SEREBRYAKOVA
candidate of Historical Sciences,
research worker of the department
of the modern ethnology
of the Ethnology Institute
of National Academy of Sciences of Ukraine
15, Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: o-sereb@ukr.net

RITUAL USE OF SOME HOUSEHOLD THINGS AND RITUAL FOODS IN THE CALENDAR RITUALITY OF UKRAINIANS: MANTIC AND MAGIC ASPECT

Actuality of the article is due to the fact that there is still no special article paper of the peculiarities of the existence of mantic and magic actions in different regions of Ukraine during the year. They were carried out the time mainly of the twelve days between Christmas and Epiphany in order to predict the crop, favorable days for plowing, weather, health of family members and livestock, marriage. Therefore, the aim of the offered article is coverage of the layer of the custom of ritual and worldview phenomena associated with the divination and magic actions about the harvest of cereals, vegetables, fruit trees, honey, amount of bees, cows and calves etc. Among them — varieties, prophetic signs, mythological presentations, archaic elements etc.

The *object* of the research is the traditional world view and the custom and rite culture of the inhabitants of Ukraine, and the *subject* — calendar mantic and magic actions with different ritual attributes (coal, ritual foods, grains of bread, spikelets of cereal, vegetable crops etc.), which carried out to during various holidays of calendar. The *basis* for the article are the materials of the field research, local lore articles and works of the end of nineteenth and the beginning of the twenty-first centuries. Also comparative material from other regions of Ukraine is presented. For the best opening of originality of divination and magic actions in Ukraine use also information about them in the traditional culture of other people of the world. The *methodology* of this work is based on general scientific methodological principles and the basic requirements that apply to the works of historical and ethnological direction.

Mantic and magic traditions related to the ceremonial use of coals, seeds of cereals and vegetable crops of different varieties etc. in the fortunetelling and magic actions the time to during various holidays of calendar of the inhabitants of Ukraine are analyzed. Their functionality, semantics, attributive, verbal levels, functional purpose, symbolism and magical properties of ritual attributes, modifications, and also degree of preservation of investigated phenomena in modern time are revealed.

It was found out that the considered variants of calendar divination and magic actions with different ritual attributes in the Ukrainians have peculiar features. Among the remnants of archaic phenomena the cult of ancestors, belief in the truth of the results of divinations, verbal, productive magic, the magic of protection, magical properties of ritual attributes and their use in various mantic and magic actions etc. was preserved.

Keywords: mantic and magic actions/practices/customs (divination), calendar holidays, Ukrainians, coals, ritual wheat porridge, bread, cinder, crop.

Вступ. Серед календарних звичаїв та обрядів найбільш насиченим в обрядовому сенсі є зимовий цикл, зокрема різдвяно-водохресний період. Давні звичаї та вірування українців пов'язані з вшануванням душ пращурів, магічним забезпеченням сімейного й господарського добробуту родини у новому році тощо, а також різними ворожіннями.

Важливими для прогнозування майбутнього врожаю були передбачення, засновані на певних діях та спостереженнях, які проводились у переддень Різдва, Старого Нового року та в новорічну ніч.

Метою статті є комплексне висвітлення пласту звичаєво-обрядових і світоглядних явищ, пов'язаних із ворожіннями про господарський добробут, сприятливі дні для оранки, погоду, одруження, здоров'я членів родини тощо. *Об'єктом* дослідження є традиційний світогляд і звичаєво-обрядова культура жителів різних регіонів України, а *предметом* — календарні мантично-магічні дії з різними ритуальними атрибутами. *Джерельною основою* статті є матеріали польових досліджень, краєзнавчі розвідки, праці кінця XIX — поч. XXI ст. *Методологія* розвідки ґрунтується на загальнонаукових методологічних принципах та основних вимогах, які ставляться щодо праць історико-етнологічного спрямування.

Основна частина. Одним із способів мантичних практик, який загальновідомий, зокрема, в українців Карпатського регіону, є ворожіння по вуглинах. Найбільше матеріалу про нього маємо з теренів Гуцульщини. Першу фіксацію цього своєрідного ворожіння ще наприкінці 90-х рр. XIX ст. здійснив Ю. Шнайдер. За його описом, на Новий рік (14 січня) на маглівницю¹ клали в ряд розпечені вуглики, називаючи кожний якимось збіжжям або овочем. «З якого вугілля до ранку лишиться багато попелу, на то ворожать урожай в тому році» [1, s. 212].

Схожу інформацію нещодавно занотувала у Середньому Березові, що на Косівщині, Л. Горошко. В аналогічний спосіб увечері «на Мелані» прогнозували, яким буде врожай городніх та садових культур [2, арк. 56, 63]. Під час святвечірньої та новорічної ворожби маглівницею послуговувалися й в інших гуцульських селах (сс. Черганівка Косівського

р-ну, Чорні Ослави, Білі Ослави Надвірнянського р-ну) [3, арк. 63; 4, арк. 52, 69].

Ось що пригадала старожил з Космача: «Ни за мої кими, але брали, тай вуглі рахували, — Оце бараболі, оце кукурудзи, оце пшениці, оце біп. Котрий вуголь загас скорше, значіт на то врожаю не буде» [3, арк. 77]. За сучасними даними з Вижниччини та Великоберезнянщини на Святий і новорічний вечір подібні дивінації здійснювали та аналогічно пояснювали їх висліди жителі Лукавця та Люти [5, арк. 13; 6, арк. 79].

Після виконання мантичних обрядодій у день св. Меланії за наявності білого попелу або за по-чорнінням, згасанням вуглин, спостерігали й на західному пограниччі гуцульського краю [7, s. 124].

За записом В. Шухевича (початок XX ст.), у «Свйит вечір Василів» жінки «роблять городок — кладуть жаріюче вугля купками на припічок², причім приговорюють: «Оце бурьишка, оце ячмінь, оце колопні, оце цибуля, оце капуста, оце йиблука, оце на грушки, оце на сливи», вимінюючи усе, що засівають чи засаджують; після того, котрий з означених вугликів згорить і полішить білий попів, ворожать, що на се буде урода, — а котрий погорить, погорить, загасне і остане чорний (не догорит), то не вродить ся те, що було ним означене» [8, с. 197].

За оповідями горян, аби не забути, який вуглик яку культуру представляв, подекуди їх не іменували, а «напроти вугле підписували на шо клали», «підписували кожен — жито, пшениця, трава, всеке», «підписувала — жито, кукурудза, квасоля», «підписували: бараболі, кукурудза, ячмінь, овес», «підписують кожен вуголь — це на барабулю, це на кукурузи, це на чісок», «коло кожного папірчики ставили, там пшениця, жито, кукурудзи, барабуля». Подекуди для цього залучали дитину (сс. Баня Березів, Нижній Березів, Уторопи, Пістинь, Яворів, Космач Косівського р-ну; Стебний, Ясінь, Кваси Рахівського р-ну; Сергії, Мариничі Путильського р-ну). Скажімо, в Ільцях Верховинського р-ну «цу маглівницю з цими вугликами кладеси пид сків, а рано вже си дивимо». Зазвичай так чинили «на Мелане» або «на Новий рік, на Василя», традиційно витлумачуючи висліди ворожби: «Єк вуглик спопелів, шо нима ніц, то врожай буде» [2, арк. 7, 22—23; 3, арк. 3,

¹ Старовинний прилад для прасування білизни. Являє собою вузьку дерев'яну дошку з ручкою і поперечними зарубками для качання білизни, яку попередньо намотують на качалку.

² З-поміж інших локусів, які обирали для виконання мантичних обрядодій, були вікно, піч, лава тощо.

17, 26, 45, 174—175; 9, арк. 22, 84, 92, 154; 10, арк. 37, 64, 68; 11, арк. 17, 41; 12, арк. 9].

Серед автентичних пояснень гуцулів трапляються і дещо відмінні від попередніх: «Котрий вугол є, шо ни спопелів, то тото буде родити, а ек гет спопелів, то того ни буде, ничьо ни вродит» (с. Яворів Косівського р-ну); «Шо душше спопелієт, значіт урожай ни буде на барабулю, ци кукурузу. Має лишитиси чорний вугол і шо має бути урожай, а ек шо ни будет, то попелом укрієтци тот вугол, спопеліє» (с. Мариничі Путильського р-ну); «ек спопеліє, то ни садили тото, а ек лишетци вугол, то садили» (с. Усть-Путила Путильського р-ну); «котре згорит гет, то не буде урожай, а котре недогорає то буде врожай» (с. Довгопілля Верховинського р-ну); «якшо спопелів то врожаю не буде, а якшо не спопелів то буде врожай» (с. Космач Косівського р-ну) [3, арк. 174—175; 10, арк. 37, 51; 11, арк. 17; 13, арк. 17].

Про різновиди виконання досліджуваних магичних практик почерпуємо відомості й в інших етнографічних джерелах. Так, за повідомленням Р. Кайндля, на Гуцульщині, «щоб довідатися котрі плоди зростуть у наступному році найкраще», в день св. Василя на кожную купку різних фруктів клали по гарячому шматочку вуглини. Вважали, що найкраще вродить той плід, який згорить повністю, гірше той, що його вогонь з'їсть найменше» [14, с. 101]. У праці В. Гривни натрапляємо на згадку про те, що й у деяких селах Лемківщини (Пряшівщина) на Новий рік розжарене вугілля клали на зерно двох сортів (ярове та озиме). «Якщо вугілля спопелюється на яровому зерні, то обов'язково потрібно в цьому році сіяти ярове» (с. Бехерів Бардіївського округу та інші села в околицях Маковиці) [15, с. 159—160].

У схожий спосіб, однак на Святий вечір, на півдні Лемківщини господар загадував на врожай хлібних та бобових зернових культур. Для цього він послуговувався дерев'яним праником (зокрема, його карбами), яким прасувалась білизна, одяг з домотканого полотна, та зернятками різного насіння: вівса, ячменю, пшениці, кукурудзи, гречки, бобу, квасолі. За прикметою, навесні сіяли й садили те насіння, на якому вуглик спопелів, тобто не погас, а «тільки покритися попелом» (с. Руське Снинського округу) [16, с. 83; 17, с. 183].

За записом М. Шмайди з цього села, деякі господарі з такою ж метою вдавались до послуг своїх

господиень. Цікаво, що ворожба відбувалася під час того, коли вони пекли в печі обрядовий хліб. Спостереігаючи, «на котрому насінні вуглик найскоріше погасне», довідувалися, з якої культури зберуть «добрий урожай і без втрат» на Снинщині (с. Руське) [17, с. 330—331]. Аналогічно витлумачували результат у Варадці Бардіївського округу, де так само господині клали на піч різні види насіння, а на кожний — розпечені вуглики [16, с. 83].

Низка прикладів з різних теренів Лемківщини засвідчує, що господині могли послуговуватись лише розпеченими вуглинами. Скажімо, на заході та півдні краю на Святий вечір ворожили, посадивши крачун до печі, а на півночі — перед цим. Серед пояснень вислідів ворожіння трапляються й подібні до гуцульських: «Якщо вугілля було довго червоне, вона вірила, що врожай буде добрий, а якщо швидко погасло, то ні», «чим більше попелу залишається від вуглика, та культура мала б краще зародити» [17, с. 166; 18, с. 103; 19, с. 320].

Локальною специфікою вирізняються й інші способи виконання таких магичних обрядодій. За оповідями старожила зі с. Підзахаричі Путильського р-ну, «це було у нас почті через трета хата». Поклавши на шпаргат (блят кухні. — Прим. ред.) по одному зернятку пшениці, бобу, гороху, кукурудзи та інших культур, які хотіли сіяти, гарячі вуглини ставили поруч. «І тогди собі дивитци, шо ек то спопеліє раптом той вугол, то значіт, врожай на ту рослину ни будет. А еслі, то останетци вугол темний, чорний значіт, загаситци, то буде урожай. Робили до Світої вечері. Маєтци на увазі, шо ек вугол лишетци цілий, то на то буде урожай» [10, арк. 18].

Своєрідні деталі здійснення ворожби наприкінці XIX ст. зафіксував на Снятинщині К. Мрочко. Ось як все відбувалося: на Святий вечір на стіл клали шматок солі, збоку шматок челюсті з пічки, а поряд сипали купками зерна збіжжя різних видів. На челюсті складали збоку кожної купки розжарений вугіль біля зерен. Врожай віщував вуглик, який трішки спалився, а не перетворився на попіл [20, с. 299]. Дещо в інший спосіб ворожили на Поділлі. За записами С. Колтатива з Вільховеччини, «сипали на грань в черепочку зерна. Котре ясно горит (жито, пшениця чи ячмінь), то на то буде врожай» [21, арк. 50].

Із записів Ю. Шнайдера з бойківсько-гуцульського пограниччя довідуємось, що на початку XX ст.

у переддень свята Василя вуглини, які означали різні роди збіжжя, розкладали на праник³. Учинивши так, уважно придивлялися, адже «коли згасне вугілля, що означає збіжжя, то не буде на нього урожаю в цьому році» [22, с. 209].

Нотатки стосовно різдвяно-новорічних дивінацій про врожай жита, пшениці, вівса, гречки, проса, ячменю, гороху, бобу, картоплі, зроблені в окремих бойківських селах, засвідчують їхнє побутування й на цих теренах. Із праці Ф. Колесси довідуємося, що ворожіння з вугликами практикували ще в кінці XIX ст. на бойківському Підгір'ї (с. Ходовичі Стрийського повіту). Традиційно витлумачували й результати: «Як котрий згасне, а на нім обсьїде такий попів, ги коли йиній, то уродзай на тото збіже. А як котрий борзо згасне теї почорніє, то не уродит тото збіже» [23, с. 90]. Подібні відомості подав Ф. Ржегорж [24, с. 519]. За даними М. Зубрицького, у Мшанці Староміського повіту та сусідніх селах, завбачуючи врожай «на кожде насіння осібно», бойки звертали увагу й на те, чи якась вуглина розпадеться. У такому разі «сівба буде кепська» [25, с. 37—38]. Як зазначає О. Дучимінська, у першій половині XX ст. у Долинському повіті (с. Тяпча) гаряче вугілля на кожний рід збіжжя клали на «тачівку (магільницю)» [26, с. 3; 27, с. 56].

За сучасними записами з Нижнього Висоцького Турківського р-ну тут колись ворожили двічі. Цікаво, що на Новий рік складали «угля в карбівнік», а на перший Святий вечір — на венкель на кухню: «Туво на крайчику, не на плиту, а на крайчику того, що збоку... Але то треба добре в голові зятимити... Треба каждый углик запам'ятати» [28, арк. 117, 123]. Подібно з такою ж метою послуговувались «ребрачкою, що жмикаєсі шмаття» (дошкою для прання. — О. С.) й в Ореві Сколівського р-ну [29, арк. 14]. А у Подобовці Міжгірського р-ну «під цівку⁴ клали грані... і ци файно осіла?», або на піч [30, арк. 34, 39]. Із розжареними вугликами на Святий вечір завбачували, яка культура краще вродить, зокрема рання чи пізня бульба, просо, ячмінь, пшениця тощо і в Підмонастирку Дрогобицького р-ну [31, арк. 65, 66]. Подекуди на Закарпатті вважали, що «котрої скорше вигасне, того рода

збоже (зерно) слабе буде» (с. Кальник Мукачівського р-ну) [32, с. 24].

Поза карпатськими теренами у минулому також дотримувалися цього мантичного звичаю й на Подкарпатті. Про це довідуємося із праці К. Мрочка, який зафіксував його побутування в кінці XIX ст. на Снятинщині. Склавши гаряче вугілля перед піччю на св. Василя і задумавши різні види збіжжя, спостерігали. «Той з вуглів, який найбільше спопеліє, представляє найбільший урожай» [33, с. 396]. За нещодавніми записами з Тисмениччини (с. Клубівці) на перший Святий вечір ворожили на врожай ранніх культур, на другий — пізніх рослин. Для цього названі вуглики клали на дощечку та переносили на вікно. За традиційними віруваннями, «котрий огарок скоріше спопеліє, на ту культуру буде в цьому році політок. Якщо огарок гаснув або лише трохи зітлівав, чорнів, то означало, що на цю культуру буде врожай невисокий» [34, с. 263].

У минулому подібні дивінації горяни здійснювали не лише з метою довідатись, чи вродить та чи інша культура, а й шукали відповіді на запитання, в який день тижня краще починати веснувати. За давнім звичаєм ввечері «перед Василя» гуцули складали вуглини на магільницю, а напроти — папірці з днями цілого тижня, крім неділі. На який з них «попіль припаде, тої днини веснуємо, зачинаємо класти ріпу, біб, лен» (с. Чорна Тиса Рахівського р-ну) [9, арк. 165—166]. З такою ж метою на Новий рік на піч, венкель клали «угля з кухні» й бойки, запам'ятовуючи «всі шість днів робочих» (с. Карпатське, Либохора, Вовче Турківського р-ну) [28, арк. 129, 134, 139, 151]. За записом Л. Дем'яна з околиць Вишніх Верещьких (тепер с. Верхні Ворота Воловецького р-ну) у 30-х рр. XX ст. на Новий рік й тутешні господарі «клали ясні углики на край печи» «за цілий тиждень за кожний день». Традиційно недоброю прикметою вважали вуглик, «котрий вигасне» [35, арк. 35].

З етнографічної літератури відомо, що у такий самий спосіб про вдалі дні для оранки в першій половині XX ст. ворожили на Новий рік у бойківських (Староміський повіт, тепер Старосамбірський район) та північнолемківських (Сяноччина, Ліщина) селах. Прикметно, що бойки, склавши розпечене вугілля на печі, деколи ще накривали його ситом. «Тот воугиль буде стояти пів години — і накриса білим попелом, то добре, того дня може йти заорьувати».

³ Дерев'яний (гладенький або зубчатий) валок для вибивання білизни під час прання.

⁴ Отвір, через який дим із печі виходив з хати.

Проте за деякими повір'ями з Лемківщини, «якщо вугіль одного з днів перший покриється попелом, в той день починають пізніше орати» [25, с. 38; 36, с. 84; 37, с. 6—7].

Своєрідні згадки про використання у ворожбі різних порід дерев вдалося виявити під час польових пошуків на теренах Гуцульщини та Бойківщини. «На Василя» або напередодні господарі найчастіше ворожили на вуглі з букового дерева (сс. Нижній Березів Косівського р-ну, Максимець Надвірнянського р-ну, Сергії Путильського р-ну, Стебний, Ясіня Рахівського р-ну, Орів Сколівського р-ну, Мшанець Старосамбірського р-ну та ін.) [3, арк. 17; 4, арк. 10; 9, арк. 22, 84, 92; 10, арк. 68; 14, с. 101; 24, с. 519; 29, арк. 14]. Подекуди для цього навіть розкладали живу ватру (с. Космач, присілок Погір Косівського р-ну, с. Відричка Рахівського р-ну) [38, арк. 54, 59; 39, арк. 290].

В окремих карпатських селах, окрім букового, використовували «вугле ялове» (с. Пістинь Косівського р-ну), ясенове (с. Вовче Турківського р-ну), «из сирой вільхи» (с. Кваси Рахівського р-ну, Льці Верховинського р-ну), а на покутському терені — грабове (с. Клубівці Тисменицького р-ну) [3, арк. 45; 9, арк. 154; 12, арк. 9; 24, с. 519; 28, арк. 151; 34, с. 263]. Цікаво, що в Білих Ославах Надвірнянського р-ну «дриво палили ике-нибуць, лиш би грань була» [4, арк. 69].

А, скажімо, у Нижньому Березові (Косівщина) дрова для мантичних практик готували кілька днів. За твердженням інформаторів, на Святий вечір «після ватри треба класти у піч два букові поліна. І так кождий день аж до Мелані ті самі поліна класти у піч. На Мелані ці поліна треба порубати і спалити. Грань скласти на маглівицю і проти кожного вугля написати на що кладесі, на яку культуру...» [2, арк. 22—23]. У Підзахаричах (Путильщина) на Святий вечір розпалювали вогонь у печі з дров, які нарубали ще у серпні: «Тай з тих дров накладе ватру і тогди, коли та ватра догорає, дере того вугля і собі на, зверьхі кладе на шпаргат такий...» [10, арк. 18].

Таким способом прогнозування горяни послуговувались переважно для передбачення майбутнього врожаю, сприятливих днів для оранки, а подекуди довідувались про те, чи будуть здоровими члени родини та худоба⁵.

⁵ Зауважимо, що згадки про таке гадання відносно погоди зустрічаємо рідко [25, с. 37; 28, арк. 129].

Зазвичай так чинили у переддень Нового року або вже на св. Василя, задумавши вуглики на кожного з сім'ї (починаючи від найстаршої особи в хаті), худобу. Така ворожба була однотипна у способі виконання й тлумаченні вислідів та практично не відрізнялась від господарської: «Коли углик спопеліє і грубо приодіє ся попелом, то добре показує, чи він представляє кого з домашніх, чи худобу і т. д... Чий углик від разу згасне і буде чорний, або розпаде ся, то з челяди той умре, худоба мине ся, або иньший який припадок буде...».

Схожими були й місця розкладання «віщих» вуглин (піч, припічок, лавка, праник). Слід зазначити, що за місцевою традицією, яка побутувала у сс. Негровець, Подобовець, Пилипець, Келечин, Міжгірського р-ну, Верхне Гусне Турківського р-ну, ці атрибути клали під цівку [28, арк. 184; 30, арк. 30, 34, 45, 51, 55].

Як видно з етнографічних матеріалів кінця XIX — першої половини XX ст., такі дивінації у минулому побутували на Бойківщині та бойківсько-гуцульському пограниччі. Польові пошуки на цих теренах здійснювали М. Зубрицький, М. Турянська, Ю. Кміт, Ю. Шнайдер, Ф. Ржегорж [22, с. 209; 24, с. 519; 25, с. 37—38; 37, с. 6—7; 40, с. 26]. Завдяки запису Л. Дем'яна (1936 р.) дізнаємося, що в околицях Вишніх Верецьких (тепер с. Верхні Ворота Воловецького р-ну) «попіл з тих угликів дають вівцям, щоби були білі ягниці» [35, арк. 35].

Про те, що «білий» вуглик віщував людині здоров'я на цілий рік, а чорний — хворобу і смерть, свідчать й сучасні нотатки, зокрема й автора, з Великоберезнянщини, Перечинщини, Воловеччини, Міжгірщини, Турківщини (сс. Люта, Сімерки, Латірка, Негровець, Подобовець, Келечин, Вовче, Верхне Гусне). Подекуди придивлялися «чий вугіль перший загасне — тот помре» [6, арк. 79, 122; 28, арк. 151, 184; 30, арк. 30, 34, 39, 55; 41, арк. 34]. Локальне тлумачення мантичного звичаю зафіксовано у Пилипці (Міжгірщина): «на котрий угіль попіл скоро сяде, тот скорше вмере, ну а котрий маленько так ясний, то довго буде жити» [30, арк. 45, 51].

А, скажімо, на Сяночині, де господині завбачували долю всіх хатніх або лише дорослих осіб, спостерігали не лише за тим, чий вуглик перший покриється білим попелом або почорніє, а також за наступ-

ним (запис першої половини ХХ ст.) [36, с. 84; 42, с. 44—45].

Нотатки стосовно різдвяно-новорічних дивінацій, зроблені в інших лемківських селах (Снинський округ Пряшівського краю), засвідчують, що аналогічно ворожив і господар (наприклад, у Прислопі перед самою Святою вечерею, а у Збою — на Новий рік): «Чия жарина гасла, той челядник, за повір'ям, у наступному році мав умерти» [17, с. 177—178, 262].

Цікавий зразок ворожби, який побутував на початку ХХ ст., маємо з теренів Гуцульщини. За записом В. Шухевича, у «Свйит вечір Василів старші діти роблять з глини кулю завбільшки бараболі, а в кулі ямку; такі кулі укладають на припічку; над крисою ямки затикають шторцом березову шкаберку — скіпочку і запалюють зі споду, при чім мають собі когось на гадці. Як вуглик із скіпки впаде в ямку, ворожать з того, що той, кого мали на гадці (тата чи маму) помруть сего року, коли-ж вуглик відштрикне на бік, — то він прожиге еще» [8, с. 198].

Наведемо приклад господарського ворожіння з праці О. Кольберга, яке відбувалось влітку. За звичаєм, якого наприкінці ХІХ ст. дотримувались у селах на Покутті, зранку 8 липня (свято св. Яна з Дуклі) належало піти в поле, взяти п'ять зерен жита, пшениці, ячменю, вівса, татарки, проса, і висадити кожний сорт окремо в малі глибокі ямки. Через дванадцять днів (тобто 20 липня) вийти в поле і подивитись, який з них найкраще зійшов. У такому разі він найкраще вдасться в наступному році [43, с. 234].

Віра горян у те, що за допомогою вуглин можна здійснити достовірне передбачення, була доволі сильною. Про це довідуємось із етнографічних джерел ХХ ст.: «...Бо як кажуть, «вугіль має велику правду»» [8, с. 197; 14, с. 101; 36, с. 84; 37, с. 6—7]. Як видно із записів М. Зубрицького, «як углик котрої худоби почорніє, треба продати, бо згине. Моя красуля біла не аби яка корова, а єї углик почорнів. Но яри пасла ся над берегом, беріг зарвав ся, она упала, потовкла ся, ребра си порозтинала і три тиждні у мене лежала. Та пак я її продав жидам. За якийсь час прийшли сварити ся. Углик мої жони Таці розпав ся на троє. І не діждала другого року, в великім пості умерла» [25, с. 38].

Про істинність такої ворожби свідчать й сучасні записи від старожилів з Гуцульщини і Бойківщини:

«На врожай ворожили... Котрий вуголь був білий, то значіт на то буде урожай. А їкшо вуголь чистий, ставав чьорний, то ничьо ни буде. Це була чиста правда» (с. Лукавець Вижницького р-ну); «Це так і є» (с. Усть-Путила Путильського р-ну); «Так і било, то правда» (с. Подобовець Міжгірського р-ну); «Згадували люди, то правда біла, што довго жили, кидь осяде» (с. Келечин Міжгірського р-ну) [10, арк. 51; 12, арк. 51; 30, арк. 39, 55].

Слід зазначити, що низка розглянутих мантичних обрядодій на Карпатських теренах подекуди побутує й у сучасну пору. Такі дані маємо від гуцульських господинь, які на «Мелане» або «Василіє» в такий спосіб завбачують майбутній врожай певних культур: «Я ше робила це штири роки назад, бо типерь боле мене ноги, шо я ни годна ходити»; «Це так и є, бо я зараз так роб'ю» (сс. Нижній Березів Косівського р-ну, Усть-Путила Путильського р-ну) [3, арк. 17; 10, арк. 51].

В Україні головною ритуальною стравою на Святий вечір була кутя (пшениця). Ось що писав про неї Хв. Вовк: «...Одварені в воді зерна пшениці або ячменю, з медом, та зварені в воді сушені овочі нагадують неолітичну епоху» [44, с. 188]. «Каша отримала семантику ритуальної страви ще в язичництві, звідки перейшла в ряд християнських обрядів, як, наприклад, кутя (кутя поминальна), тобто варене зерно з додаванням різних фруктів; згадується вона у пам'ятниках писемності, починаючи від ХІ ст.» [45, с. 63]. Про класичну кутю йдеться й у літописних записах ХІІ ст.: «Коутья... поставиться в блюдехъ, с медомъ и съ сушеньмъ виньмъ (изюмом), и съ ореховы ядръци» [46, с. 69].

Перед початком Вечері або під час неї господар один або три рази підкидав цю обрядову страву до стелі. За відомостями з Покуття, в деяких селах так чинили навіть ті, хто не тримав бджіл, «бо така була традиція» (Жукотин, Дебеславці — Коломийщина, Олеша — Тлумаччина) [47, арк. 12, 40, 202].

Зернятка, що відскакували, на Поділлі, Покутті, Бойківському Підгір'ї господиня, діти «лапали» долонями⁶ (зрідка — ложкою), вірячи, що хто скіль-

⁶ У Гавриляку та Пужниках на Тлумаччині, у Репужинцях на Городенківщині усі, хто сиділи за святковим столом, при цьому тримали руки долонями донизу, а у Семенівці на Городенківщині аналогічно стискали їх у кулаки [47, арк. 172, 188, 292, 436].

ки спіймає, стільки того року «зловить» роїв бджіл (сс. Кукавка на Могилів-Подільщині, Белелуя на Снятинщині, Гавриляк, Пужники, Олеша, Бортники на Тлумаччині, Городниця, Незвисько, Лука, Семенівка, Уніж, Торговиця, Репужинці на Городенківщині, Вільшаниця на Тисмениччині, Спас на Коломийщині); «стільки кіп збіжжя нажне наступного літа» (села на Підгаєччині); стільки буде корів і телят (с. Буківна на Тлумаччині); «скільки зеренець котрому впаде, тільки штук товару дістане в спадщині» (с. Ходовичі на Стрийщині) [23, с. 92; 47, арк. 42, 67, 151, 157, 165, 172, 188, 202, 216, 304, 355, 381, 436; 48, арк. 38 зв.; 49, с. 60; 50, с. 74; 51, с. 83, 87].

За припущенням старожила з Городенківщини (с. Раковець) діти намагалися вхопити кілька зерен, «шоби прибувало здоров'є». Натомість у інших селах цього району вважали так: кому пшениця впаде в долоні, «то кажут: «Ціске впало»» (Воронів, Незвисько, Репужинці). У таке ж вірили на Поділлі [47, арк. 286, 328, 339, 436; 52, с. 346]. А у Луці, лапаючи зерна, в такий спосіб наворожували добробут у господарстві: аби велася худоба, пшениця, пашниця, бджоли, «аби були, аби роїлиси» [47, арк. 344].

Підкидаючи цю обрядову страву догори, господарі сподівались, що вона там утримається. За тим, чи багато зерен приліпилось до стелі, бойки та покутяни прогнозували, чи буде медовим рік, «урожай бджолів», збіжжя (сс. Черхава на Самбірщині, Дебеславці на Коломийщині, Будилів на Снятинщині). Цей факт сприймали добрим знаком й на Волині (Старокостянтинівський повіт, Волинська губ.) [31, арк. 16; 47, арк. 40, 51; 53, с. 2; 54, с. 205; 55, с. 85]. За іншими віруваннями, господар сподівався, що в такому разі буде щасливий, а якщо кутя відлетить, сумував: «Ой, не прийнята моя жертва» [56, с. 22]. Зазначимо, що на Бойківщині він намагався кинути кутю до стелі сильніше, щоб добре прилипла і було її там більше — «буде кращий врожай» (с. Монастир-Лішнянський на Дрогобиччині) [57, с. 17].

Цікаво, що на теренах Холмщини і Підляшшя господар, який чинив обрядодії з нею в кінці Святої вечері, за кількістю причеплених зернин завбачував «скільки буде цього року кіп ячменю» [58, с. 113; 59, с. 266], а на Лемківщині — «скільки кіп збіжжя він мав зібрати з нового врожаю» [19, с. 319]. Прикмет-

но, що на Надсянні після господаря, що поворожив про врожай пшениці, господиня «сіяла вже собі — на мак» (присілок Поланки села Вороцєва нинішнього Яворівського району) [60, с. 3]. За такою ж прикметою на Покутті, Гуцульщині, Бойківщині, Надсянні судили про те, скільки буде худоби, телят, ягнят, бджіл (сс. Ліски, Великий Ключів, П'ядики, Назірна, Шепарівці, Воскресінці, Люча на Коломийщині, Михновець на Турківщині), полукіпків пшениці, жита (сс. Олешів на Тлумаччині, Серафінці на Городенківщині, Липковець, Дрогомишль, Новий Яр, Залужжя, Наконечне-І на Яворівщині) [20, с. 298; 25, с. 55; 47, арк. 2, 17, 59, 233; 51, с. 84; 61, арк. 5, 6, 11, 75, 83, 99; 62, с. 118], а на Волині — «чи добре перезимують бджоли і чи будуть роїтися влітку» (с. Могильна Володимиро-Волинський повіт) [63, с. 263]. За тим, скільки приліпиться зернин, спостерігали й на Гуцульщині, твердячи, що таким буде урожай [64, с. 104].

Своєрідні відміни у мантичному звичаї підкидати кутю до стелі зафіксовано в одному з сіл на Волині: «Ця дівка брала ложку і кидала кутю під стелю: як приліпне дві кути (до пари), то, значить, замуж піде» (с. Волиця на Славутщині) [65, с. 1139].

На бойківсько-гуцульському пограниччі, Наддніпрянщині та Надсянні звертали увагу на те, чи причепиться кутя, що свідчило б про урожай пшениці [22, с. 200; 61, арк. 66; 66, арк. 15—16]. А, скажімо, на Бойківщині, Гуцульщині, Поділлі, Волині це віщувало успіх у бджільництві. Зрідка на волинських теренах у такому разі вважали, що «рік буде водиться» [25, с. 55; 67, арк. 66; 68, с. 365; 69, с. 224—225; 70, с. 421; 71, с. 144]. Тішилися, якщо вона добре пристане до стелі й на Покутті⁷, адже це віщувало врожайний рік. У разі утворення на стелі невеличкого кола, вірили, що тоді мали триматись вкупі домашні тварини, а у пасічників — бджоли (сс. Угринів, Вовчинець на Тисмениччині) [72, с. 65; 73, с. 119—120]. Своєю чергою подекуди на Бойківщині вірили: «Як сі прилепить, то добре, а як упаде, то шось буде погано» (с. Поляниця на Долинщині) [74, арк. 6, 11]. У першому випадку сподівались на добрий врожай зерна у Славському, Крушельниці, що на Сколівщині. За іншим за-

⁷ Відзначимо, що жителі с. Ісаків (Тлумаччина) відшкрябану пшеницю давали тільній корові або у разі її нездужання [47, арк. 111].

писом з останнього села, «як сі чепило файно кутя коло того, то буде врожай на всьо, на городину, на то що сі садило, а як відпаде, то не» [29, арк. 13, 21; 74, арк. 42]. «Дуже тишилися, коли держали (зерна. — О. С.), бо Бог дасть добре, буде урожай, буде всьо» й у Либохорі, Нижньому Гусному на Турківщині та Мужилівчачах на Яворівщині [28, арк. 132, 189; 61, арк. 55].

Траплялося, що «віщуном» була не лише кутя, а й інші її складники. Так, на Опіллі уважно спостерегаючи, що саме причепиться до стелі, довідувалися «на що сего року буде врожай: чи на мак, чи на мід, чи на пшеницю» [75, с. 315]. На Бойківському Підгір'ї вважали так: «Колиж зерна повідскакують, а лишиться тільки мак, то з сего ворожить, що буде рік добрий на пчоли. Часом буває й так, що й мак повідскакує (коли в ньому мало меду), то се зла ворожба» [54, с. 205].

Водночас належить відзначити й застосування українцями магії. Для збільшення господарства, наприклад, у Вікнянах на Тлумаччині першу ложку цієї святвечірньої страви господар підкидав до стелі, щоб так ягнята стрибали, «як ці зерна пшениці скачуть від землі до стелі», другу — телята, а третю, щоб бджоли роїлися [76, с. 379].

Серед автентичних вмотивувань суті цих мантично-магічних практик у різних регіонах України (Бойківщина, Гуцульщина, Покуття, Поділля, Волинь, Надсяння, Наддніпрянщина) зафіксовано й такі: «щоб пасіка була роїна», «аби бджоли сі вели... і меду приносили» [26, с. 3; 47, арк. 12, 54, 222, 237, 404; 50, с. 74; 53, с. 2; 61, арк. 5; 69, с. 225; 77, с. 12; 78, с. 11], «щоби Бог дав урожай», «аби Бог благословив худобу, пшеницу, пашницю» [47, арк. 344; 54, с. 205; 79, с. 68], «аби так худобиці брикала», «аби скакали воли, корови» [23, с. 92; 29, арк. 6; 80, арк. 33; 81, арк. 12 зв.], «щоб так ягнята стрибали», «оби телятка підскакували», «щоб телята велися» [28, арк. 195; 62, с. 118], «щоб роїлися бджоли, а корови щоб брикалися й діти, щоб не зазнали ніякої слабости» [27, с. 56], «діти аби були здорові, худоба» [74, арк. 2], «щоб пшениця росла велика, аж до стелі» [29, арк. 13; 61, арк. 108; 82, с. 28], «би пшениці росла вверх, би урожай був» [47, арк. 202, 443; 83, арк. 69], «щоб добре стояла пшениця, не падала від вітру і не поламала» [29, арк. 2], «коби ся пшениця родила» [28, арк. 66, 155;

30, арк. 39; 66, арк. 316; 69, с. 224], «щоби урожай ся родив, щоби дуже ся родило всьо» [28, арк. 121; 47, арк. 142, 360; 61, арк. 61], «щоби все було добре», «аби в хаті добре велосі» [29, арк. 27; 47, арк. 23] (сс. Полянниця, Тяпча на Долинщині, Цінева на Рожнятівщині, Вовче, Лопушанка Хомина, Нижнє Висоцьке, Ісаї, Мохнате на Турківщині, Корчин, Крушельниця, Ямельниця, Либохора, Урич на Сколівщині, Подобовець на Міжгірщині, Нижній Березів на Косівщині, Ходовичі на Стрийщині, Жукотин, Мишин на Коломийщині, Вікняни, Бортники, Гарасимів, Долина, Олеша на Тлумаччині, Серафінці, Лука, Ясенів Пільний, Топорівці, Дубки на Городенківщині, Липковець, Поруби на Яворівщині, Лісновичі на Городоччині, Гельм'язів на Золотоніщині та ін.).

За даними польових спостережень, на Бойківщині побутували цікаві приклади вербальної магії. Розкидаючи кутю під стелю, голова родини промовляв: «Сійся, родися, пшенице, на щастя, на здоров'я для цієї родини, а Богові хвала»; «Дай Боже, щоб на другий рік вродилась ліпша пшениця, жито, овес і всяка пашниця, та й щоб худібка була здорова» (сс. Галівка, Стрілки на Старосамбірщині) [84, с. 59; 85, с. 37]. Нещодавно на Турківщині зафіксовано й такі примовки: «Воли в плузі, а коні в бороні!» (с. Либохора), на Сколівщині — «Аби Бог давав здоровля, силу. Оби ситі були» (с. Козьова), а на Міжгірщині — «Сію пшеницю на урожницю» (с. Подобовець) [28, арк. 55, 132; 30, арк. 39]. «Примовлели також, щоби льон великий був, колопні» (с. Полянниця на Долинщині) [74, арк. 6].

За давнім звичаєм, аби убезпечити себе від втрач в господарстві на різдвяну Вечерю належало запросити «гостей». За автентичними поясненнями зі с. Олієво-Корнів на Городенківщині, «брали тако у лижку зерен і кідали до стелі, і казали: «Просим живих і мертвих до вечері!»» [47, арк. 12, 23, 42, 54, 87, 92—93, 100, 111, 136, 142, 151, 157, 179, 188, 202, 237, 258, 315, 465, 473, 481; 51, с. 82; 86, с. 146; 87, с. 52; 88, с. 37]. Із записів О. Галько зі Скольного, довідуємось про те, що в аналогічний спосіб прикликали ангелів. Якщо кутя прилипне — значить вони прийшли вечеряти [89, арк. 52]. А, скажімо, у сс. Беркозівка на Канівщині, Антипівка, Кропивна на Золотоніщині та селах Старокостянтинівського повіту Волинської губ. при цьо-

му промовляли: «Морозе! Морозе! Иди куті їсти». Доповнений варіант примовки занотовано у Драбівцях на Золотоніщині: «Мороз, Мороз, іди до нас куті їсти! Не йди тоді, як косимо, а йди тоді, як молотимо!». У Деньгах того ж району голова родини казав перед початком Вечері: «Морозе, Морозе, іди до нас куті їсти! Не зморозь ні жита, ні пшениці, ніякої пшениці!» [53, с. 2; 66, арк. 202, 245, 331, 334, 345].

В українських родинах ворожили ї після приготування куті. Так, на Покутті, Гуцульщині за виглядом готової страви⁸ пророкували, чи буде врожайним рік, а копиці сіна та соломи — «верхуваті»? Прикметною ознакою цього вважали кутю, яка вийшла з верхом (сс. Торговиця, Вербівці, Сороки на Городенківщині) [62, с. 114; 91, с. 283]. На Слобожанщині це віщувало гаразди, натомість її осідання (тобто, неповний горщик) — нещастя [92, с. 23]. На Полтавщині вірили: «Як кутя верх виведе, то добре, а як западе — на вмируще» [93, с. 208]. Схожі відомості занотовано на Волині: «Було, мати каже: «О, ше, мабуть, буду жити, бо кутя високо виросла», а як низько кутя чи вилізла, то: «О, це вже, мабуть, до року вмру»; «якщо кутя з горщика вилізе, то може в семні бути якась біда» [65, с. 1135—1136; 70, с. 417]. Ось що пригадала старожилка з Наддніпрянщини: «Буває так, що рівна, а буває так височенько. Ну, я сама собі думаю — це Господь Бог мені дав, щоб така вдячна вже ж кутя була. А буває, що і осяде. Ну, думаю, це я щось провинила і Господь Бог мені сказав, щоб ти вини ніякої не робила» (с. Скориківка) [66, арк. 262—263].

А, скажімо, у деяких поліських селах на першу Вілію, на Щодруху у кутю кидали монети, «щоб гроши велись» або з метою визначити «щасливого» у сім'ї: «Кутя пісна. І ще кидали туди копейки, в ту кутю. Ну, щоб гроши велись. [Потім] Діти забрали, да й... Спеціально діти вже ковірають в мисці, щоб знайти. Да довольніє такіє, що найшли гроши в куте. Три рази. Три Велеї»; «Кидали копійки. То казали, хто перший, вже як дадуть ту кутю їсти, то хто перший найде, то сильно щасливий. То я знаю, так колись мати моя розказувала. Як дитя найшло вже тих пару копійок, п'ять копійок кидали чи де-

⁸ На думку О. Потебні, ворожбі за виглядом будь-якої каші передувала ворожба саме з ритуальною кашею [90, с. 59].

сять, то вже йому давали користуватись»; «...хто на'йде у куте гроши, хто на'йде — то буде багатий» (сс. Білка, Більчаки) [94, с. 957, 962].

Про майбутній врожай, скажімо, на Слобожанщині, ворожили ї за середопісними хрестами, які пекли з тіста посередині Великого посту (середохресна неділя). Перед випіканням в один клали зерна пшениці, в другий — ячменю, у третій — вівса. Які зерна після випічки піднялися догори, той хліб добре вродить цього року [92, с. 83]. Такого ж мантичного звичаю у весняний період дотримувались ї на Полтавщині, а у зимовий (перед Новим роком) — послуговувались іншою обрядовою стравою — першою паляницею [93, с. 257].

У селах Куп'янського повіту на Харківщині в минулому побутовали ї інші цікаві способи дивінацій. Так, на початку ХХ ст. у переддень Нового року на тарілку окремими купками насипали різні зерна або втикали у хліб колосся жита, пшениці, ячменя, вівса, проса та виносили на ніч з хати надвір. Врожай певного виду хліба віщувала поява роси на них. Якщо ж усі купки зерен або колосся були сухими, слід чекати посухи та неврожайного року [92, с. 64]. У схожий спосіб про таке довідувалися ї за кількістю інею (де найбільше його припаде) [92, с. 69—70]. На Полтавщині (Лубенщина) мантичні обрядодії виконували на очищеному місці двору або току, складаючи жмені або насіваючи смугами різні гатунки збіжжя. Тут «віщуном» також була приморозь [93, с. 257]. Слід зазначити, що за наявністю роси про врожай хліба на Харківщині (Куп'янщина) аналогічно гадали ї на Стрітіння [92, с. 74].

Як видно з матеріалів В. Милорадовича, на Полтавщині ворожили ї під час новорічного звичаю посипати хати зернами хлопчиками-посівальниками. При цьому примічали якого зерна найбільше потрапило на стіл. За віруваннями, на той рід хліба буде врожай [93, с. 257]. Користуючись нагодою, деякі господарі хапали на льоту ці зерна та за їх кількістю судили про врожай на своїй ниві [30, арк. 21; 66, арк. 117; 90, с. 60].

За локальними різновидами у деяких селах Бойківщини господар, окрім куті, підкидав до стелі боби. А, скажімо, у Ялинкуватому для магічно-мантичних дій використовував їх або зерна вівсу та казав: «Брі ягнятка, брі!», «Моя худоба, моя корова, всі телиці, а у овець самі ягниці». В околиці Верхніх Воріт на

Водохрещя після покроплення свяченою водою хати і господарських споруд господиня метала по стінах біб або горох, приговорюючи: «Як сес горох не імеся стіни, так би нас не імалася жадна хворота». Або: «Так би скакали телята та ягнята по дворови як сес біб по стіні». У Сигловатому та Карпатському (колишня назва Гнила) кидали догори горох: «О, так би моя ся худоба хитала»; «бе, бе» (щоб вівці велися). Подібний вербальний супровід занотовано й у Хітарі: «Шоби так брикали телятка, овечки...». За поясненнями респондентів так чинили, «щоб вівці множилися, плодилися» (с. Карпатське), «щоби корови ферігалися, шоб скакали, шоб мали гомір бігати». При цьому не забували подивитись, чи «до повали йїметься кутя, то тоді буде худоба брикатися, а якщо не йїметься, то тоді не буде брикатися в літі худоба» (с. Климець) [28, арк. 3, 7, 48, 92, 138, 146; 35, арк. 37]. За записом з Крушельниці такі обрядодії мали інше функційне призначення: «Шоби було добре, на щасливу сім'ю, за щасливу хату» [28, арк. 73].

Рідкісний локальний варіант звичаю автору пощастило нещодавно занотувати у Вовчому, що на Турківщині. Тут господар підкидав догори капусту і примовляв: «Фе, капуста». Вочевидь, у такий спосіб наворожував собі врожай городини [28, арк. 151].

Зауважені способи дивінацій з вуглинами, ритуальною стравою мають чимало аналогій у традиціях інших народів Європи [пор.: 95, с. 212, 237, 272, 292; 96, с. 222, 232; 97, с. 39; 98, с. 155; 99, с. 55; 100, с. 670; 101, с. 435; 102, с. 348].

Висновки. На основі аналізу етнографічних джерел, зокрема й власних польових досліджень з різних куточків України, доходимо наступних висновків.

Внаслідок виконання мантично-магічних практик з різними ритуальними атрибутами впродовж року українці мали змогу передбачити майбутній врожай тої чи іншої культури, сприятливий день тижня для початку оранки, кількість скотини, бджіл, зрідка — погоду на наступний рік, а також, чи будуть здоровими члени родини та худоба, чи вже час готуватися до весілля. Крім того, послуговуючись вербальною магією, наворожували щастя, господарський добробут.

Мантичні обрядодії з вуглинами, які, спалювалися повністю або не до кінця, пояснювали на основі семантичних опозицій (кореляція «добрий» — «поганий», «щасливий» — «нещасливий», «здоровий» —

«хворий», «життя» — «смерть» з опозицією «білий» — «чорний»). У ворожіннях та магії важливу роль відігравала й амбівалентна символіка цих кольорів (позитивна чи негативна). Міфологічна семантика білого кольору репрезентована, наприклад, у деяких магічно-обрядових діях з попелом, які здійснювали за принципом подібності. Відзначимо, що дивінації з гарячими вугликами стосовно довголіття однотипні у способі виконання й тлумаченні вислідів з господарськими.

Архаїчними є звичаї, пов'язані з пошануванням пращурів, Мороза, яких запрошували на різдвяну Вечерю. Обрядова їжа була жертвою невидимим духам предків, які опікувалися живими родичами. Вірячи, що від волі пращурів залежала, наприклад, доля майбутнього врожаю, їх прагнули всіляко задобрити й умилостивити. Тому у різний спосіб «годували» наїдками з виразною поминальною семантикою (медом і кутею), які залишали після Вечері для душ померлих, відносили на кладовище, віддавали прошакам і мандрівникам, в яких могли втілюватися предки, домашнім тваринам (відкидали по три ложки). Цілком слушною є думка А. Байбуріна про те, що підкидання куті догори — це своєрідне відправлення жертви до місця перебування вищих сил. Мабуть, не випадково для ворожби за звичай обирали місця, які дотичні до «того» світу, та, за народними віруваннями, вважалися їх «домівкою». Серед інших залишків давніх явищ збереглися віра в істинність результатів дивінацій та магію (вербальну, продукуючу, оберегову), магічні властивості ритуальних атрибутів та їх використання в різних мантично-магічних практиках тощо.

З'ясовано, що розглянуті варіанти календарних ворожін та магічних дій з деякими побутовими предметами та обрядовими стравами в українців мають свої особливості, наприклад, своєрідні місця розкладання ритуальних атрибутів, функціональне призначення куті, магічно-ритуальні дії з попелом, дублювання деяких ворожін на різні зимові свята, пояснення вислідів ворожби тощо.

1. Schnaider J. Z kraju Huculów (Kalendarz huculski). Lud. Lwów, 1899. T. V. Z. 3. S. 207—220.
2. Архів Інституту народознавства НАН України (далі — Архів ІН НАНУ). Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 513.
3. Архів ІН НАНУ. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 659.
4. Архів ІН НАНУ. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 655.

5. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 702.
6. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 691.
7. Falkowski J. Zachodne pogranicze Huculszczyzny. Lwów, 1937. 170 s.
8. Шухевич В.О. Гуцульщина. Друге видання. Ч. IV. Верховина: Гуцульщина, 1999. 304 с.
9. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 658.
10. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 656.
11. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 694.
12. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 701.
13. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 693.
14. *Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази*. Описані др. Р.Ф. Кайндлем. Чернівці: Молодий буковинець, 2000. 208 с.
15. ривна В. *Народні звичаї Маковиці*. Пряшів: Словацьке педагог. вид-во в Братиславі, відділ укр. літ-ри в Пряшеві, 1973. 163 с.
16. Шмайда М. Повір'я і звичаї. *Дукля*. Пряшів, 1964. № 1. С. 82—93.
17. Шмайда М. *А іші вам вінчую. Календарна обрядовість русинів-українців Чехо-Словаччини*. Братислава; Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво; Відділ української літератури, 1992. Т. 1. 500 с.
18. Сивицький М. Духова культура. *Лемківщина: Земля — люди — історія — культура*. Т. II. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1988. С. 102—194.
19. Blin-Olbert D. *Rok obrzędowy u Lemków. Lemkowie w historii i kulturze Karpat*. Pod red. J. Czajkowskiego. Wyd. II. Sanok, 1994. Cz. II. S. 313—349.
20. Mroczo K. Śniatyńszczyzna. (Przyczynek do etnografii krajowej). *Przewodnik naukowy i literacki*. R. XXV. T. XXV. Zesz. IV. Kwiecień. Lwów, 1897. S. 289—304.
21. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 239 д.
22. Schnajder J. Z życia górali nadłomnickich. *Lud*. Lwów, 1912. T. XVIII. Zesz. I—IV. S. 141—217.
23. Колесса Ф. Людові вірування на Підгір'ю, в с. Ходовичах стрийського повіту. *Етнографічний збірник*. Львів, 1898. Т. V. С. 76—98.
24. Řehoř F. *Kalendarik z narodního života Bojkov*. Zlata Praha, 1895.
25. Зубрицький М. Народний календар, народні звичаї і повірки, прив'язані до днів в тиждні і до рокових свят (зап. у Мшанці, Староміського повіту і по сусідніх селах). *Матеріали до українсько-руської етнології*. Львів, 1900. Т. III. С. 33—60.
26. Дучимінська О. Різдвяні звичаї в селі Тяпчі. *Жіноча Доля*. Коломия, 1937. Ч. 1—2. С. 3—4.
27. Дучимінська О.О. Різдвяні і святойорданські звичаї в селі Тяпча (Східня Бойківщина). *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1938. Ч. 10. С. 55—59.
28. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 787.
29. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 609.
30. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 588.
31. *Архів Львівського національного університету імені Івана Франка*. Ф. Р-119. Оп. 17. Спр. № 392 Е.
32. Машкаринець В. Повіря на поодинокі свята в селі Кальнику. *Подкарпатська Русь*. Ужгород, 1930. Ч. 1—2. С. 22—25.
33. Mroczo K. Śniatyńszczyzna. (Przyczynek do etnografii krajowej). *Przewodnik naukowy i literacki*. R. XXV. T. XXV. Zesz. V. Maj. Lwów, 1897. S. 385—402.
34. *Клубівці: короткий історико-краєзнавчий нарис*. Івано-Франківськ, 2001. 292 с.
35. *Національні архівні наукові фонди рукописів та фоліографічних Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського НАН України (НАНФ ІМФЕ НАН України)*. Ф. 14—3. Спр. 6.
36. Falkowski J., Pasznyi B. Na pograniczu Łemkowsko-bojkowskim. Lwów: Nakładem tow-wa ludoznawczego, 1935. 128 s.
37. Кміт Ю. *Ще про Волосатий*. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1935. Ч. 6. С. 1—9.
38. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 281.
39. Кутельмах К.М. Календарна обрядовість. *Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження*. Київ: Наукова думка, 1987. С. 286—302.
40. Турянська М. Бойківські звичаї з Різдвяних Свят Нового Року й Йордану. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1934. Ч. 3. С. 23—27.
41. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 620.
42. Майчик І., Цуприк М. *Одрехова в минулому 1419—1999*. За ред. Швягли Я. Львів: Каменяр, 1999. 187 с.
43. Kolberg O. *Pokucie. Obraz etnograficzny*. Kraków, 1888. T. III. 242 s.
44. Вовк Х. *Студії з української етнографії та антропології*. Київ: Мистецтво, 1995. 336 с.: іл.
45. Нидерле Л. *Бытъ и культура древнихъ славянъ*. Прага, 1924. 285 с.
46. *Етнографія Києва і Київщини: традиції й сучасність*. Київ: Наукова думка, 1986. 271 с.: іл.
47. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 704.
48. *НАНФ ІМФЕ НАН України*. Ф. 14—3. Спр. 458.
49. Свидницький А.П. Великдень у Подолянъ. *Основа*. С.-П., 1861. Ноябрь-декабрь. С. 26—71.
50. Папіж В. Деякі релігійні обряди і звичаї Підгаєччини. *Підгаєцька земля: Історико-мемуарний збірник*. Нью-Йорк; Лондон; Париж; Сідней; Торонто; Київ, 1980. 744 с.
51. Kolberg O. *Pokucie. Obraz etnograficzny*. Т. I. Kraków, 1882. 360 s.
52. Осика М. З нашого фольклору. *Бучач і Бучаччина: Історично-мемуарний збірник*. Нью-Йорк; Лондон; Париж; Сідней; Торонто, 1972. Т. XXVII. С. 332—368.
53. Беньковскій И. Поверья, обычаи, обряды, суеверья и приметы, приуроченные к «Риздвяным Святam». *Киевская старина*. Год 15. Т. 52. Январь. Отд. 2. Киев: Типографія Г.Т. Корчак-Новицкаго, 1896. С. 1—9.
54. Франко І. Людові вірування на Підгір'ю. *Етнографічний збірник*. Т. V. Львів, 1898. С. 160—218.

55. Waigel L. *Rys miasta Kołomyi*. Kołomyja: Drukiem H. Zadembskiego i spółki, 1877. 114 s.
56. Schnajder J. Lud peczeniżyński. Część II. *Lud*. 1907. T. XIII. Zesz. I. S. 21—33.
57. Сов'як П. Мак у віруваннях та обрядовості бойків. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 2002. № 1/62 (73). С. 16—18.
58. Kolberg O. *Chelmskie. Obraz etnograficzny*. Kraków. 1890. T. 1. 265 s.
59. Рижик Є. Календарні обряди українців Холмщини і Підляшшя. *Холмщина і Підляшшя. Історико-етнографічне дослідження*. Київ: Родовід, 1997. С. 251—270.
60. Береза Я.М. Різдвяні образки (Із Вороцова-Поланок, городецького повіту). *Життя і знання*. Львів, 1939. Ч. 1 (136). С. 2—4.
61. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 565.
62. Кожоляно Г. Різдвяна обрядовість гуцулів. *Праці НТШ*. Т. 1. Краєзнавство. Косів, 2005. С. 111—119.
63. Чубинский П.П. *Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край*. С.-П., 1872. Т. III. Народный дневник. 486 с.
64. Маковій Г.П. *Затоптаний цвіт: Народознавчі оповідки*. Київ: Укр. письменник, 1993. 205 с.
65. Галайчук В. Народний календар Славутчини в обрядах, звичаях та фольклорі. *Народознавчі зошити*. 2019. № 5 (149). С. 1134—1164.
66. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 608.
67. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 607.
68. Курочкін О.В. Обрядовість (Календарні свята й обряди). *Поділля: Історико-етнографічне дослідження*. Київ: Доля, 1994. С. 358—384.
69. Галайчук В. Різдвяно-водохресні свята в околицях Кременця. *Вісник Львівського університету*. Серія історична. 2009. Вип. 44. С. 215—240.
70. Галайчук В. Традиційна календарно-побутова обрядовість історико-етнографічної Волині (на польових матеріалах з Гошанського району Рівненської обл.). *Вісник Львівського університету*. Серія історична. 2015. Вип. 51. С. 412—462.
71. Kordecki J. Przyczynek do etnografii ludu ruskiego na Wołynie we wsi Jurkowszczyznie w pow. Zwiąhelskim. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*. Kraków, 1887. T. XI. S. 130—228.
72. *Історія Уринова. Нариси з історії села Уринів Тисменицького району Івано-Франківської області*. За ред. В. Костіва. Івано-Франківськ: Вид-во Плай, 2000. 280 с.
73. Возняк М. *Село моє — України цвіт*. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2003. 208 с.
74. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 590.
75. Герасимович В. Народні звичаї, обряди та пісні в селі Крехові, жовківського повіту. *Правда*. Львів: З друкарні НТШ, 1893. Т. XVII. Вип. LII. Червень. С. 314—320.
76. Андрусак С., Білий Д., Двоєк М., Качорак Я. *Вікняни: з правіків до сьогодні*. Львів: Укр. технології, 2007. 451 с.: іл.
77. Галько Й. *Народні звичаї та обряди з околиць над Збручем*. Львів, 1862. Ч. 2. 57 с.
78. Дучимінська О.О. Святоточні звичаї в селі Вовчій, турчанського повіту. *Жіноча Доля*. Коломия, 1939. Ч. 1—2. С. 11—12.
79. Комарницький І. Різдвяні звичаї в селі Лопушанка Хомина Турчанського повіту. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1989. Ч. 1/49 (60). Січень-червень. С. 67—69.
80. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 213.
81. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 212.
82. Бурак П. Свят-Вечір на Бойківщині. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1973. Ч. 1/18. С. 26—31.
83. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 533.
84. Затварницький Д. Галівка біля Старого Самбора. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1977. Ч. 1/25. Січень-червень. С. 51—61.
85. Прокопик В. Весільні звичаї в селі Стрільки коло Старого Самбора. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1977. Ч. 1/25. С. 30—39.
86. Жолобайло Я. «*Це Матіївці — наше село...*». *Історико-етнографічний нарис*. Коломия: Вік, 2000. 184 с.
87. *Ісаків: історико-краєзнавчий нарис*. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. 96 с.
88. Тимчук М. *Обпалена земля. Історія села Грушки*. Тлумач, 1994. 96 с.
89. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 461.
90. Потебня А.А. *О мифическом значении некоторых обрядов и поверий*. Москва: Катков и К, 1865. 317 с.
91. Великочий В. Традиційні покутські свята новорічного циклу та їх використання в сучасній туристичній галузі краю. *Ямгорів літературно-краєзнавчий і мистецький альманах*. Ямгорів, 2014. Ч. 24—25. С. 279—286.
92. Иванов П. *Жизнь и поверья крестьян Купянского уезда, Харьковской губернии*. Харків: Печатное Дело, 1907. 216 с.
93. Милорадович В.П. *Життє-бытє лубенського крест'янина. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія*. Київ: Либідь, 1991. С. 170—341.
94. Галайчук В. Народний календар Березнівщини в обрядах, звичаях та фольклорі. *Народознавчі зошити*. 2019. №4 (148). С. 951—1000.
95. *Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы XIX — нач. XX в. Зимние праздники*. Под ред. С.А. Токарева. Москва: Наука, 1973. 352 с.
96. Никифоровский Н.Я. *Простонародныя приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицах и местах*. Витебск, 1897. 337 с.
97. Шейн П.В. *Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края*. Т. 1. Ч. I: *Бытовая и семейная жизнь белоруса в обрядах и песнях*. СПб., 1887. 590 с.
98. Сырку П. *Изъ быта бессарабскихъ румынъ*. I. Народный календарь румынского населения въ Бессара-

- біл. *Живая старина*. 1913. В. I—II. Годъ XXII. С. 147—180.
99. Попович Ю.В. *Молдавские новогодние праздники (XIX — начало XX века)*. Кишинев: Штиинца, 1974. 183 с.
100. *Славянские древности: Этнолингвистический словарь*: в 5-ти тт. Под общей ред. Н.И. Толстого. Москва: Международные отношения, 2004. Т. 3: К (Круг) — П (Перепелка). 704 с.
101. *Славянские древности: Этнолингвистический словарь*: в 5-ти тт. Под общей ред. Н.И. Толстого. Москва: Международные отношения, 2009. Т. 4: П (Переправа через воду) — С (Сито). 656 с.
102. *Славянские древности: Этнолингвистический словарь*: в 5-ти тт. Под общей ред. Н.И. Толстого. Москва: Международные отношения, 2012. Т. 5: С (Сказка) — Я (Ящерица). 736 с.
103. Байбурин А.К. *Ритуал в традиционной культуре: Структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов*. Санкт-Петербург: Наука, 1993. 239 с.
- Shmajda, M. (1964). Beliefs and customs. *Duklia*, 1, 82—93. Priashiv [in Ukrainian].
- Shmajda, M. (1992). *And I wish you. Calendar rituality of Ruthenian-Ukrainians in Czechoslovakia* (Vol. 1). Bratislava; Priashiv: Slovats'ke pedahohichne vydavnytstvo; Viddil ukrains'koi literatury [in Ukrainian].
- Syvty's'kyj, M. (1988). Spiritual culture. *Lemkivschyna: Zemlia — liudy — istoriia — kul'tura* (Vol. II, pp. 102—194). N'iu-Jork; Paryzh; Sydnej; Toronto [in Ukrainian].
- Blin-Olbert, D., & Czajkowskij, J. (Ed.). (1994). Ritual year in the Lemko region. *Lemkos in the history and culture of the Carpathians* (Part II, pp. 313—349). Sanok [in Polish].
- Mroczo, K. (1897, april). Sniatyn district. The reasons for the ethnography of the region. *Scientific and literary guide*, 4 (Vol. XXV, pp. 289—304). Lwow [in Polish].
- Archive of the IN NANU*. F. 1. Op. 2. Od. save 239 d [in Ukrainian].
- Schnajder, J. (1912). From the life of the highlanders, who live above the river Limnytsia. *Lud, I—IV* (Vol. XVIII, pp. 141—217). Lwow [in Polish].
- Kolesa, F. (1898). Folk beliefs in the foothills in the village Khodovichi of the Stryi district. *Etnohrafichnyj zbirnyk* (Vol. V, pp. 76—98). L'viv [in Ukrainian].
- Rehor, F. (1895). *Folk calendar of life in the Boyko region*. *Zlata Praha* [in Czech].
- Zubryts'kyj, M. (1900). Folk calendar. Folk customs and beliefs associated with days of the week and yearly holidays (zap. in Mshanets' of the Staromis'kyj district and on nearby villages). *Materialy do ukrains'ko-rus'koi etnolohii* (Vol. 3, pp. 33—60) L'viv [in Ukrainian].
- Duchymins'ka, O. (1937). Christmas customs in the village of Tyapcha. *Zhinocha Dolia* (Part 1—2, pp. 3—4). Kolomyia [in Ukrainian].
- Duchymins'ka, O.O. (1938). Christmas and Jordanian customs in the village of Tyapcha. *Litopys Bojkivschyny* (Part 10, pp. 55—59). Sambir [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU*. F. 1. Op. 2. Od. save 787 [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU*. F. 1. Op. 2. Od. save 609 [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU*. F. 1. Op. 2. Od. save 588 [in Ukrainian].
- Archive of Ivan Franko National University of Lviv*. F. P-119. Op. 17. Od. save 392E [in Ukrainian].
- Mashkarynets', V. (1930) Beliefs on certain holidays in the village of Kalnyk. *Podkarpatska Rus'* (Part 1—2, pp. 22—25). Uzhhorod [in Ukrainian].
- Mroczo, K. (1897, may). Sniatyn district. The reasons for the ethnography of the region. *Scientific and literary guide*, V (Vol. XXV, pp. 385—402). Lwow, 1897 [in Polish].
- (2001). *Klubivtsi: A short historical and local lore essay*. Ivano-Frankivs'k [in Ukrainian].
- NANF IMFE NAN of Ukraine* (National Archival Scientific Funds of Manuscripts and Phonographs of the M.T. Rylsky Institute of Art History, Folklore and Ethnology of the

REFERENCES

- Schnaider, J. (1899). From the land of the Hutsuls (Hutsul calendar). *Lud, III* (Vol. V, pp. 207—220). Lwow [in Polish].
- Archive of the IN NANU* (Archive of the Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine). F. 1. Op. 2. Od. save 513 [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU*. F. 1. Op. 2. Od. save 659 [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU*. F. 1. Op. 2. Od. save 655 [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU*. F. 1. Op. 2. Od. save 702 [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU*. F. 1. Op. 2. Od. save 691 [in Ukrainian].
- Falkowski, J. (1937). *Western border of Hutsul land*. Lwow [in Polish].
- Shukhevych, V.O. (1999). *Hutsul land* (Part 4). Verkhovyna: Hutsul'schyna [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU*. F. 1. Op. 2. Od. save 658 [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU*. F. 1. Op. 2. Od. save 656 [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU*. F. 1. Op. 2. Od. save 694 [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU*. F. 1. Op. 2. Od. save 701 [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU*. F. 1. Op. 2. Od. save 693 [in Ukrainian].
- Kajndl', R.F. (2000). *Hutsuls: their life, customs and folk legends*. Chernivtsi: Molodyj bukovynets' [in Ukrainian].
- Hryvna, V. (1973). *Folk customs of Makovytsia*. Priashiv: Slovats'ke pedahoh. vyd-vo v Bratislavi, viddil ukr. lit-ry v Priashevi [in Ukrainian].

- National Academy of Sciences of Ukraine). F. 14—3. Od. save 6 [in Ukrainian].
- Falkowski, J., & Pasznyi, B. (1935). *On the border of Lemkowsko-bojkowskiem*. Lwow: Nakladem tow-wa ludoznawczego [in Polish].
- Kmit, Yu. (1935). More about the village Volosatyj. *Litopys Bojkivshchyny* (Part 6, pp. 1—9). Sambir [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU*. F. 1. Op. 2. Od. save 281 [in Ukrainian].
- Kutel'makh, K.M. (1987). *Calendar rituality. Hutsul'schyna: Istoryko-etnohrafichne doslidzhennia* (Pp. 286—302). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Turians'ka, M. (1934). Boykos' customs from Christmas holidays, New Year and Christening. In *Litopys Bojkivshchyny* (Part III, pp. 23—27). Sambir [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU*. F. 1. Op. 2. Od. save 620 [in Ukrainian].
- Majchuk, I., & Tsupryk, M., Shviahla, Ya. (Ed.). (1999). *Odrekhova in the past 1419—1999*. L'viv: Kameniar [in Ukrainian].
- Kolberg, O. (Ed.). (1888). *Pokut region. Ethnographic image* (Vol. III). Krakiv [in Polish].
- Vovk, Kh. (1995). *Studies in Ukrainian ethnography and anthropology*. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
- Nyderle, L. (1924). *Life and culture of the ancient Slavs*. Praha [in Russian].
- Ethnography of Kyiv and Kyiv Region: Traditions and Modernity*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU*. F. 1. Op. 2. Od. save 704 [in Ukrainian].
- NANF IMFE NAN of Ukraine*. F. 14—3. Od. save 458 [in Ukrainian].
- Svydnytskij, A.P. (1861). Easter in Podillya. *Osnova* (Pp. 26—71). S.-P. [in Ukrainian].
- Papizh, V. (1980). Some religious rites and customs of Pidhayechchyna. *Pidhaiets'ka zemlia: Istoryko-memuarnyj zbirnyk*. N'iu-Jork; London; Paryzh; Sydnej; Toronto: Kyiv [in Ukrainian].
- Kolberg, O. (Ed.). (1882). *Pokut region. Ethnographic image* (Vol. I) [in Polish].
- Osyka, M. (1972). From our folklore. *Buchach i Buchachchyna: Istorychno-memuarnyj zbirnyk* (Vol. XXVII, pp. 332—368). N'iu-Jork; London; Paryzh; Sydnej; Toronto [in Ukrainian].
- Ben'kovskij, I. (1896, january). Beliefs, customs, rituals, superstitions and prophetic signs for Christmas. *Kyevskaia starina* (Vol. 52, pp. 1—9). Kiev: Typohrafiia H.T. Korchak-Novytskaha [in Ukrainian].
- Franko, I. (1898). Human beliefs in the foothills. *Etnohrafichnyj zbirnyk* (Vol. V, pp. 160—218). L'viv [in Ukrainian].
- Waigel, L. (1877). *Essay on the city of Kolomyia*. Kolomyja: Drukiem H. Zadembskiego i spolki [in Polish].
- Schnajder, J. (1907). People of Pechenizhyn (Vol. XIII, part II). *Lud*, 1, 21—33 [in Polish].
- Sov'iak P. (2002). Poppy in the beliefs and rituals of the inhabitants of Boykivshchyna. *Litopys Bojkivshchyny*, 1/62 (73), 16—18). Sambir [in Polish].
- Kolberg, O. (Ed.). (1890). *Kholm region. Ethnographic image* (Vol. I). Krakiv [in Polish].
- Ryzhyk, Ye. (1997). Calendar rites of Ukrainians of Kholm and Podlasie. *Kholmshchyna i Pidliashshia. Istoryko-etnohrafichne doslidzhennia* (Pp. 251—270). Kyiv: Rodovid [in Ukrainian].
- Bereza, Ya.M. (1939). Christmas essays (From Vorotsova-Polanok, Gorodetsky district). *Zhyttia i znannia* (Part 1 (136), pp. 2—4). L'viv [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU*. F. 1. Op. 2. Od. save 565 [in Ukrainian].
- Kozholianko, H. (2005). Christmas rites of Hutsuls. *Pratsi NTSh. Kraieznavstvo* (Vol. 1, pp. 111—119). Kosiv [in Ukrainian].
- Chubynskij, P.P. (1872). *Proceedings of the ethnographic and statistical expedition to the western Russian region*. Narodnyj dnevnyk (Vol. III). S.-P. [in Russian].
- Makovij, H.P. (1993). *Trampled color: Ethnographic stories*. Kyiv: Ukr. pys'mennyk [in Ukrainian].
- Halajchuk, V. (2019). Folk calendar of Slavutych region in rituals, customs and folklore. *Narodoznavchi Zoshyty*, 5 (149), 1134—1164 [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU*. F. 1. Op. 2. Od. save 608 [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU*. F. 1. Op. 2. Od. save 607 [in Ukrainian].
- Kurochkin, O.V. (1994). Ceremonial rituals (Calendar holidays and ceremonies). *Podillia: Istoryko-etnohrafichne doslidzhennia* (Pp. 361—362). Kyiv: Dolya [in Ukrainian].
- Halajchuk, V. (2009). Christmas and Epiphany in the vicinity of Kremenets. *Visnyk Lvivs'koho universytetu. Serii istorychna* (Issue 44, pp. 215—240) [in Ukrainian].
- Halajchuk, V. (2015). Traditional calendar and household rituals of historical and ethnographic Volyn (on field materials from Hoschansky district of Rivne region). *Visnyk Lvivs'koho universytetu. Serii istorychna* (Issue 51, pp. 412—462) [in Ukrainian].
- Kopernicki, J. (1887). Reasons for the ethnography of the Russian people in Volhynia in the Yurkov region of Zviahel district. *Collection of News on National Anthropology* (Vol. XI, pp. 130—228). Krakov [in Polish].
- Kostiv, V. (Ed.). (2000). *Uhryniv's story. Essays on the history of the village of Uhryniv, Tysmenytsia district, Ivano-Frankivsk region*. Ivano-Frankivsk: Vyd-vo Plaj [in Ukrainian].
- Voznyak, V. (2003). *My village — Ukraine's blossom*. Ivano-Frankivsk: Nova Zorya [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU*. F. 1. Op. 2. Od. save 590 [in Ukrainian].
- Gerasimovich, V. (1893, august). Folk customs, rituals and songs in the village of Krekhov, Zhovkva district. *Pravda* (Vol. XVIII, issue LIV, pp. 432—438). Lviv: Z drukarni NTSH [in Ukrainian].

- Andrusiak, S., Bilyj, D., Dvoiak, M., & Kachorak, Ya. (2007). *The village of Viknyany: from ancient times to the present*. L'viv: NVF Ukr. Tekhnolohii [in Ukrainian].
- Hal'ko, Y. (1862). *Folk customs and rituals from the area above the river Zbruch* (Part 2). L'viv [in Ukrainian].
- Duchymins'ka, O.O. (1939). The customs on Holy evening in a village Vovche to the Turka district. *Zhinocha Dolia* (Part 1—2, pp. 11—12). Kolomyia [in Ukrainian].
- Komarnyts'kyj, I. (1989, january-june). Christmas customs in the village Lopushanka Khomina to the Turka district. *Litopys Bojkivschyny* (Part 1/49, pp. 67—69). Sambir [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU. F. 1. Op. 2. Od. save 213 [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU. F. 1. Op. 2. Od. save 212 [in Ukrainian].
- Burak, P. (1973, october). Holy Evening in Boykivshchyna. *Litopys Bojkivschyny* (Part 1/18, pp. 26—31). Sambir [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU. F. 1. Op. 2. Od. save 533 [in Ukrainian].
- Zatvarnyts'kyj, D. (1977, january-june). The village of Galivka near Stry Sambor. *Litopys Bojkivschyny* (Part 1/25, pp. 51—61). Sambir [in Ukrainian].
- Prokopyk, V. (1977). Wedding customs in the village of Strilky near Stry Sambor. *Litopys Bojkivschyny* (Part 1/25, pp. 30—39). Sambir [in Ukrainian].
- Zholobajlo, Ya. (2000). «This is Matiivtsi — our village...». *Historical and ethnographic essay*. Kolomyia: Vik [in Ukrainian].
- (2004). *Isakov village: historical and local lore essay*. Ivano-Frankivs'k: Nova Zoria [in Ukrainian].
- Tymchuk, M. (1994). *Scorched earth. History of the village of Hrushky*. Tlumach [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU. F. 1. Op. 2. Od. save 461 [in Ukrainian].
- Potebnia, A.A. (1865). *About the mythical meaning of some rites and beliefs*. Moskva: Katkov & K. [in Russian].
- Velykochyj, V. (2014). Traditional Pokut holidays of the New Year cycle and their use in the modern tourist industry of the region. *Yamhoriv literaturno-kraieznavchij i mystets'kyj al'manakh* (Part 24—25, pp. 279—286). Yamhoriv [in Ukrainian].
- Ivanov, P. (1907). *Life and beliefs of the peasants of the Kupyansk district, Kharkiv province*. Kharkov: Pechatnoe Delo [in Ukrainian].
- Myloradovych, V.P. (1991). *Life and everyday life of the Lubny peasant. Ukraintsi: narodni viruvannia, povir'ia, demonolohiia* (Pp. 170—341). Kyiv: Lybid' [in Ukrainian].
- Halajchuk, V. (2019). Folk calendar of Bereznivschyna in rites, customs and folklore. *Narodoznavchi Zoshyty*, 4 (148), 951—1000 [in Ukrainian].
- Tokarev, S. (Ed.). (1973). *Calendar customs and rites in the countries of foreign Europe. XIX — beginning XX century. Winter holidays*. Moskva: Nauka [in Russian].
- Nykyforovskij, N.Ya. (1897). *Folk signs and beliefs, superstitious rites and customs, legendary tales about peoples and places*. Vytebsk [in Russian].
- Shejn, P.V. (1887). Materials for studying the life and language of the Russian population of the North-Western region (Vol. 1, part I): Household and family life of a Belarussian in rituals and songs. SPb. [in Russian].
- Syrku, P. (1913). From the life of Bessarabian Romanians. I. Folk calendar of the Romanian population in Bessarabia. *Zhyvaia staryna* (Vol. I—II, pp. 147—180) [in Russian].
- Popovych, Yu.V. (1974). *Moldavian New Year holidays (XIX — early XX century)*. Kyshynev: Shtyntsya [in Russian].
- Tolstoj, N.I. (Ed.). (2004). *Slavic Antiquities: An Ethnolinguistic Dictionary* (Vol. 3): K (Kruh) — P (Perepelka). Moskva: Mezhdunarodnye otnoshenya [in Russian].
- Tolstoj, N.I. (Ed.). (2009). *Slavic Antiquities: An Ethnolinguistic Dictionary* (Vol. 4): P (Pereprava cherez vodu) — S (Syto). Moskva: Mezhdunarodnye otnoshenya [in Russian].
- Tolstoj, N.I. (Ed.). (2012). *Slavic Antiquities: An Ethnolinguistic Dictionary*. (Vol. 5): S (Skazka) — Ya (Yascherytsa). Moskva: Mezhdunarodnye otnoshenya [in Russian].
- Bajburin, A.K. (1993). *Ritual in traditional culture: Structural and semantic analysis of East Slavic rites*. SPb.: Nauka [in Russian].